

Zbigniew Strus

Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego – Izba Cywilna

Palestra 49/3-4(555-556), 243-248

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zbigniew Strus

Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego – Izba Cywilna

I. Prawo materialne

1. PRZEDAWNNIENIE

Pytanie Sądu Apelacyjnego, czy wniosek o nadanie klauzuli wykonalności bankowemu tytułowi egzekucyjnemu przerywa bieg przedawnienia, wyłoniło się na tle przepisu art. 123 § 1 k.c., który w pkt. 1 wymienia „każdą czynność przed sądem lub innym organem powołanym do rozpoznawania spraw lub egzekwowania roszczeń danego rodzaju (...) przedsięwziętą bezpośrednio w celu dochodzenia lub ustalenia albo zaspokojenia lub zabezpieczenia roszczenia”. O tym, że klauzulę wykonalności bankowym tytułom egzekucyjnym nadaje sąd, wiadomo z art. 97 ust. 1 pr. bankowego.

Wątpliwości powstają ze względu na charakter postępowania klauzulowego, które jest „pomostem” między post. rozpoznawczym a egzekucyjnym, nie jest zatem pewne, czy bezpośrednio zmierza do zaspokojenia roszczenia.

Wykładnia funkcjonalna oraz logiczna podsuwają odpowiedź twierdzącą. Szerokie ujęcie rodzaju czynności („każda”) oraz celu („rozpoznanie, egzekwowanie i zabezpieczenie”) wskazują na celowość takiej – szerokiej wykładni. Skoro strony w umowie mogą wyłączyć postępowanie rozpoznawcze (art. 777 § 1 pkt 4 i 5 k.p.c.), a banki uzyskały ten przywilej z mocy ustawy, to postępowanie o nadanie klauzuli wykonalności, stanowiące następny konieczny krok ku wszczęciu egzekucji spełnia przesłanki wymienione w art. 123 § 1 pkt 1 k.p.c.

Dlatego uchwała z 16 stycznia 2004 r. sygn. III CZP 101/03 stwierdza: **Wniosek o nadanie klauzuli wykonalności bankowemu tytułowi egzekucyjnemu przerywa bieg przedawnienia.**

2. SZCZEGÓLNY TRYB SPRZEDAŻY

Z mocy ustawy z 24 kwietnia 1997 r. o zmianie ustawy o lasach oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz.U. Nr 54, poz. 349) do ustawy o lasach dodano art. 40a, dopuszczający

sprzedaż bezprzetargową nieruchomości zabudowanych budynkami mieszkalnymi oraz lokali i budynków w budowie pracownikom i byłym pracownikom Lasów Państwowych oraz najemcom lokali, po korzystnych cenach, ze zniżkami dochodzącymi do 90% wartości szacunkowej. W ustawie adresowanej do wąskiego grona odbiorców nie uwzględniono jednak, że przy tego rodzaju budynkach mieszkalnych z reguły istnieją budynki gospodarcze różnej wielkości i przeznaczenia. Powstała zatem wątpliwość, czy sprzedaż łączna budynków mieszkalnych i gospodarczych odbywa się również bez przetargu.

W uchwale z 23 stycznia 2004 r. sygn. III CZP 104/03 Sąd Najwyższy udzielił odpowiedzi twierdzącej: **„Umowa sprzedaży nieruchomości zabudowanej budynkiem mieszkalnym, o której mowa w art. 40a ust. 1 ustawy z 28 września 1991 r. o lasach (...) zawarta w trybie bezprzetargowym, jest ważna również wtedy, gdy na tej nieruchomości znajduje się budynek gospodarczy”**.

Można się zastanawiać, czy ta uchwała odpowiadająca zasadom słuszności nie mogła być ograniczona do budynków gospodarczych służących zaspokajaniu potrzeb gospodarstw domowych mieszkańców.

3. RĘKOJMIA WIARY PUBLICZNEJ KSIĄG WIECZYSTYCH

Uzasadniając uchwałę z 24 października 2003 r. sygn. III CZP 70/03 wyjaśniającą, że **„Rękojmia wiary publicznej ksiąg wieczystych przewidziana w art. 5 ustawy o księgach wieczystych i hipotece jest wyłączona w sytuacji, gdy w chwili zbycia dla nieruchomości prowadzone są dwie księgi wieczyste, w których wpisani są różni właściciele”**, Sąd Najwyższy zasadnicze znaczenie przywiązał do funkcji tej instytucji, jaką jest rękojmia wiary publicznej ksiąg wieczystych. Zakładając model idealny, gdy nabycie od nieuprawnionego jest poprzedzone sprawdzeniem księgi przez starannego nabywcę i porównując go z zachowaniem się rzeczywistego właściciela, który zaniedbał dokonania wpisu, skład orzekający uznał celowość udzielenia temu pierwszemu ochrony. Jednakże istnienie dwóch ksiąg jest zdarzeniem tak istotnie różniącym się od stanu uzasadniającego instytucję rękojmi, że wymaga powrotu do zasady *nemo plus iuris...* W wypadku istnienia dwóch ksiąg wieczystych dla jednej nieruchomości albo żaden nabywca nie uzyska prawa (gdy obie księgi stwierdzały stan niezgodny z rzeczywistym), albo uzyska to prawo nabywca od uprawnionego materialnie, a nie tylko legitymującego się wpisem.

4. ODSETKI

Orzeczenie co do istoty sprawy wydane w postępowaniu o dział spadku, zasądzające spłatę, nie zawierało jakiegokolwiek wzmianki o odsetkach. Zobowiązany do ich uiszczenia opóźnił się, lecz w procesie wierzyciela o zasądzenie odsetek od opóźnienia spłaty podniósł zarzut powagi rzeczy osądzonej, wywodząc, że brak rozstrzygnięcia oznacza (prawomocne) rozstrzygnięcie negatywne. Sąd drugiej instancji powziął wątpliwość w tym przedmiocie.

Uchwała z 27 listopada 2003 r. sygn. III CZP 80/03 stwierdza, że **„Brak rozstrzygnięcia w prawomocnym postanowieniu o dział spadku o wysokości i terminie uiszczenia odsetek od zasądzonej spłaty nie uzasadnia zarzutu powagi rzeczy osądzonej w procesie o zapłatę odsetek za opóźnienie w dokonaniu spłaty”**.

Skład Sądu Najwyższego zwrócił uwagę na funkcję odsetek, o których mowa w art. 212 § 3 k.c., korygującą skutki rozstrzygnięcia, w którym przedmiot działu (np. nieruchomość) staje się własnością danego uczestnika od chwili prawomocności postanowienia, natomiast

ekwiwalent udziału innego uczestnika, czyli spłata, ma być wypłacany po pewnym czasie. W takim wypadku odsetki można określić mianem „kapitałowych”, a orzekanie o nich jest obligatoryjne i ma charakter konstytutywny. Braku orzeczenia co do tych odsetek po uprawnieniu się orzeczenia o działaniu nie można już naprawić. Inny charakter mają natomiast odsetki za opóźnienie w uiszczeniu spłaty. W chwili orzekania co do istoty sprawy roszczenie o ich zapłatę jeszcze nie powstało i nie może być wymagalne. W takim razie brak orzeczenia o nich nie stanowi negatywnego rozstrzygnięcia i nie przeszkadza ich dochodzeniu w odrębnym procesie.

5. TERMIN

Uchwała z 19 grudnia 2003 r. rozstrzyga zagadnienie prawne na tle nieobowiązującego już stanu prawnego, ale nadal aktualne. Odpowiadając na pytanie, czy pozew wniesiony po upływie terminu z art. 38 ust. 1 ustawy z 24 października 1974 r. – Prawo wodne (...) podlega odrzuceniu z powodu niedopuszczalności drogi sądowej, skład orzekający nie ograniczył się do potwierdzenia lub negacji, stwierdził bowiem, że **„Termin do dochodzenia roszczeń w sprawie przywrócenia stosunków wodnych na gruncie do stanu poprzedniego (art. 38 ust. 1 ustawy z 24 października 1974 r. – Prawo wodne, Dz.U. Nr 38, poz. 230 ze zm.) jest terminem zawitym”**.

Wymieniony przepis łączył – co nie jest rzadkością w prawie administracyjnym (np. art. 160 § 5 k.p.a.) – administracyjny i sądowy tryb postępowania, a mamy na myśli sądy powszechne. Stronie niezadowolonej z rozstrzygnięcia zawartego w decyzji służy prawo wniesienia powództwa, ograniczone krótkim, na ogół trzydziestodniowym terminem. W obowiązującej ustawie z 18 lipca 2001 r. – Prawo wodne takie rozwiązanie legislacyjne zostało powtórzone w art. 186 ust. 4, z tym że termin wydłużono do 3 miesięcy.

W omawianej kwestii wypowiedział się Sąd Najwyższy w wyroku z 20 lutego 2003 r. sygn. I CK 282/02 publ. LEX nr 78861, przyjmując materialnoprawny charakter terminu do wytoczenia powództwa. Z tej konstatacji wynika, że jego upływ nie zamyka drogi sądowej (art. 2 k.p.c.). Z drugiej strony, termin ma charakter zawity, będzie zatem uwzględniany z urzędu w ramach stosowania prawa materialnego niezależnie od argumentacji strony pozwanej.

6. OCHRONA DÓBR OSOBISTYCH – CIĘŻAR DOWODU

W wyroku z 9 stycznia 2004 r. sygn. IV CK 304/02 potwierdzono zapatrywanie, że składanie zeznań w charakterze świadka wyłącza bezprawność czynu, choćby treść zeznań naruszała dobra osobiste oskarżonego (zeznania obciążające). W rozpoznawanej sprawie pokrzywdzony w wypadku drogowym wskazywał powoda z procesu cywilnego jako sprawcę kolizji i twierdził nawet, że rozpoznał go po rysach twarzy. Na podstawie tego i innych dowodów wniesiony został akt oskarżenia, lecz proces karny zakończył się uniewinnieniem. Dlatego ówczesny oskarżony wytoczył proces o ochronę dóbr osobistych (czci). Powództwo i apelacja zostały oddalone, a Sąd Najwyższy oddalając kasację wyraził zapatrywanie, że obowiązek świadka zdania relacji o wszystkim co mu wiadome wyprzedza prawo oskarżonego do dobrego imienia, mimo że kryje niebezpieczeństwo odmowy wiarygodności tym zeznaniom. Dlatego „odrzucone” w procesie karnym zeznania nie są objęte domniemaniem bezprawności, chyba że były subiektywnie fałszywe. Dlatego ciężar wykazania ich bezprawności obciąża w procesie cywilnym powoda.

II. Prawo procesowe

1. KOSZTY SĄDOWE

Względy celowościowe (funkcjonalne) mogły mieć wpływ na treść uchwały z 16 stycznia 2004 r. sygn. III CZP 106/03, dotyczącej opłat sądowych od wpisu hipoteki. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 30 czerwca 1998 r. w sprawie określenia ulgowych stawek opłat sądowych oraz zwolnień od tych opłat w sprawach o zabezpieczenie należności z tytułu udzielanych przez banki kredytów, pożyczek pieniężnych, gwarancji bankowych i poręczeń (Dz.U. 1998 Nr 87, poz. 554) ustanawia ulgi lub zwolnienia w opłatach należnych od wniosku o wpis hipoteki zabezpieczającej należności m.in. z tytułu kredytu udzielonego na budownictwo mieszkaniowe. Ponieważ kredyt na inwestycje budowlane jest obciążony znacznym ryzykiem i w związku z tym kosztowny, ostateczny nabywca jest zainteresowany jego szybkim spłacenieniem, przy czym następuje to nieraz ze środków uzyskanych w ramach następnego, tańszego już kredytu długoterminowego, dla którego „budownictwo mieszkaniowe” jest celem pośrednim. Poza tym w rozporządzeniu nie wspomina się o remoncie budynku mieszkalnego, który spełnia taki sam cel gospodarczy jak budowa. Na pytanie, czy ten drugi kredyt (refinansujący) korzysta również z przywileju ulgi lub zwolnienia w zakresie kosztów sądowych, Sąd Najwyższy odpowiedział twierdząco, podejmując uchwałę: **Zwolnienie od opłat, o których mowa w § 2 ust. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 30 czerwca 1998 r. (...) obejmuje również zwolnienie od opłaty sądowej od wniosku o wpis hipoteki ustanowionej w celu zabezpieczenia należności z tytułu kredytu udzielonego na budownictwo mieszkaniowe z przeznaczeniem na refinansowanie (spłatę) kredytu mieszkaniowego udzielonego przez inny bank oraz kredytu na remont budynku mieszkalnego.**

2. SKUTKI INTERTEMPORALNE WYROKÓW TRYBUNAŁU KONSTYTUCYJNEGO

W uchwale z 23 stycznia 2004 r. sygn. III CZP 112/03 chodziło o skutki wyroku ingerującego w prawo procesowe, a ściślej: wyrok TK z 17 września 2002 r., SK 35/01, OTK-A 2002/5/60 stwierdzający niezgodność z art. 45 Konstytucji przepisu § 9 ust. 3 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 17 czerwca 1999 r. w sprawie szczegółowego trybu doręczania pism sądowych przez pocztę w postępowaniu cywilnym (ze względu na jednorazowe „awizo”).

Oznaczenie późniejszej daty utraty mocy obowiązującej przepisu nie daje podstaw do uznania retroaktywnego skutku aktu prawotwórczego, którym jest wyrok Trybunału (por. uzasadnienie uchwały SN z 3 lipca 2003 r., III CZP 45/03 publ. OSNC 2004, z. 2).

Dlatego uchwała stwierdzająca, że „**Doręczenie na podstawie art. 139 § 1 k.p.c., dokonane przed utratą mocy obowiązującej § 9 ust. 3 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 17 czerwca 1999 r. w sprawie szczegółowego trybu doręczania pism sądowych przez pocztę w brzmieniu obowiązującym do dnia 1 kwietnia 2003 r. (Dz.U. Nr 62, poz. 697 ze zm.), jest skuteczne**” przyczynia się do krystalizacji poglądów nt. skutków intertemporalnych wyroków Trybunału Konstytucyjnego.

3. NAKAZ ZAPŁATY

Jeżeli porówna się przepisy: art. 492 k.p.c. stanowiącego, że nakaz zapłaty z chwilą wydania stanowi tytuł zabezpieczenia, wykonalny bez nadawania mu klauzuli wykonalności z art. 109 ust. 1 ustawy o księgach wieczystych i hipotece, dysharmonia regulacji staje się wy-

rażna. Według tego ostatniego przepisu podstawę wpisu hipoteki przymusowej stanowi tytuł wykonawczy, określony w przepisach o postępowaniu egzekucyjnym. Wniosek, że art. 492 k.p.c. jest takim przepisem, nie przychodzi łatwo. Tym bardziej należy zapoznać się z uzasadnieniem uchwały z 2 grudnia 2003 r., której nadano następującą treść: **„Nieprawomocny nakaz zapłaty wydany w postępowaniu nakazowym może być podstawą wpisu hipoteki przymusowej kaucyjnej, bez nadania mu klauzuli wykonalności”**.

4. ZAŻALENIE W POSTĘPOWANIU KLAUZULOWYM

Treść uchwały z 2 grudnia 2003 r. jest następująca: **„Zażalenie wniesione przez małżonka dłużnika na postanowienie o nadaniu klauzuli wykonalności przeciwko temu małżonkowi przed rozpoczęciem biegu terminu do wniesienia tego zażalenia zgodnie z art. 795 § 2 k.p.c., tj. przed datą doręczenia małżonkowi dłużnika zawiadomienia o wszczęciu egzekucji, nie podlega odrzuceniu”**.

Trudność w rozstrzygnięciu przedstawionego zagadnienia wynikała z tego, że z art. 767 § 3 k.p.c. („Zażalenie na postanowienie sądu przysługuje w wypadkach w ustawie wskazanych”) zdaje się wynikać, że wyraża ogólną regułę i odnosi się do wszystkich spraw objętych księgą drugą części drugiej k.p.c., w tej liczbie do postanowień co do nadania klauzuli wykonalności (art. 795 § 1 k.p.c.) – por. postanow. SN z 12 kwietnia 2001 r., II CZ 122/00, LEX nr 52685. Natomiast art. 795 § 2 k.p.c. stanowi wyraźnie, że termin do wniesienia zażalenia biegnie dla dłużnika – od daty doręczenia mu zawiadomienia o wszczęciu egzekucji. Celem tego unormowania jest przyspieszenie egzekucji. Z drugiej strony małżonek nie jest jednak dłużnikiem *sensu stricto*, a tylko osobą odpowiedzialną w zakresie pewnej masy majątkowej.

Również w tym wypadku z zainteresowaniem należy oczekiwać publikacji uchwały. Niestety, kilkakrotny wzrost ilości przedstawianych zagadnień prawnych w 2003 r. raczej nie rokuje rychłego jej ogłoszenia w OSNC.

5. POWAGA RZECZY OSĄDZONEJ

Zagadnienie prawne rozstrzygane w sprawie sygn. III CZP 95/03 dotyczy dynamicznej gałęzi prawa cywilnego, tj. prawa konsumenckiego. Wg art. 479³⁸ § 1 k.p.c. powództwo w sprawach o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone może wytoczyć m.in. potencjalny kontrahent, powiatowy (miejski) rzecznik konsumentów oraz Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów. Współuczestnictwa koniecznego między Prezesem Urzędu a innymi uprawnionymi nie ma, jednak wyrok uwzględniający powództwo o uznanie klauzul umowy za niedozwolone (tzw. abuzywne) korzysta z rozszerzonej prawomocności (art. 479⁴³ k.p.c.). Natomiast ogólna reguła powagi rzeczy osądzonej wyrażona w art. 366 k.p.c. opiera się na tożsamości przedmiotowej i podmiotowej („między tymi samymi stronami”). Stąd wątpliwości Sądu Apelacyjnego, jak należy postąpić w sprawie z powództwa powiatowego (miejskiego) rzecznika konsumentów o zakaz stosowania klauzul niedozwolonych we wzorcu umowy, jeżeli zostały one uznane za niedozwolone w innej sprawie: z powództwa Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów i zostały wpisane do rejestru prowadzonego przez Prezesa Urzędu.

Treść uchwały z 19 grudnia 2003 r. jest następująca: **„Powaga rzeczy osądzonej wyroku uznającego postanowienie wzorca umowy za niedozwolone wyłącza – od chwili wpisania tego postanowienia do rejestru (art. 479⁴³ w związku z art. 365 i art. 479⁴⁵ § 2 k.p.c.) – ponowne wytoczenie powództwa w tym przedmiocie, także przez osobę niebiorącą udziału w sprawie, w której wydano wyrok”**.

6. POWÓDZTWO PRZECIWEGZEKUCYJNE

W uzasadnieniu wyroku z 9 stycznia 2004 r. sygn. IV CK 327/02 Sąd Najwyższy wyjaśniał przesłankę żądania osoby trzeciej o zwolnienie zajętego przedmiotu od egzekucji określoną zwrotem „jeżeli skierowanie do niego egzekucji narusza jej prawa”. Zasadnicze elementy stanu faktycznego były następujące. Nabycie użytkowania wieczystego gruntu od gminy nastąpiło w ramach umowy zlecenia, w której przyjmujący zlecenie zobowiązał się do nabycia tego prawa we własnym imieniu i do przeniesienia tego prawa na rzecz zleceniodawcy. Pierwszą część zobowiązania zleceniobiorca wykonał i uzyskał wpis w księdze wieczystej. Przez kilka lat nie wykonywał jednak obowiązku wydania tego co nabył dającemu zlecenie (art. 740 k.c.). Użytkowanie wieczyste zostało zajęte w postępowaniu egzekucyjnym wszczętym przez wierzyciela nabywcy. Wówczas zleceniodawca (który finansował nabycie) wystąpił z powództwem przeciw obydwu uczestnikom postępowania egzekucyjnego o zwolnienie zajętego prawa od egzekucji. Sprawę przegrał w dwóch instancjach, a Sąd Najwyższy oddalając jego kasację stwierdził, że powód ma interes prawny w żądaniu, aby egzekucja do użytkowania wieczystego została umorzona, ponieważ ma roszczenie o przeniesienia tego prawa. Jednakże zaskarżona egzekucja nie została skierowana do jego roszczenia, lecz do prawa wpisanego w księdze wieczystej na rzecz zleceniobiorcy. Przepis art. 841 § 1 k.p.c. nie wiąże powództwa przeciwegzekucyjnego z interesem prawnym, lecz z naruszeniem prawa. Może to być również prawo względne (np. najem, dzierżawa), ale egzekucja musi być skierowana przeciw niemu bezpośrednio.